

UMJETNOST I POJAM LJEPOTE U HRVATSKOJ NEOSKOLASTICI

ZLATKO POSAVAC

(Institut za filozofiju, Zagreb)

UDK 18
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 2. 11. 1999.

3.

Ante Petrić – filozof iz Komiže

Budući da je iz novije historiografske perspektive Antun Kržan nedvojbeno začetnik hrvatske neoskolastike u jednoj specifičnoj verziji, navlastito s obzirom na neke njegove pobude i nakane shodno stanovitim momentima njemu suvremene kulturološko-intelektualno-znanstvene atmosfere tadašnje hrvatske, osobito zagrebačke povijesne zbilje, a posebice još s obzirom na modus njegovog aktualiziranja (i rješenja) estetičke problematike, nužno je osvrnuti se prikazom i na ostale autore koji će djelovati na liniji neoskolastike i razmotriti njihove relacije spram estetičkih pitanja i fenomena, utoliko više što, koliko znamo danas, u Hrvatskoj nije bilo niti se oblikovalo nešto čemu bi odgovarao naziv »neoskolastička estetika«, ni kao posebno izgrađen sustav, niti kao »škola«.

Drugi hrvatski autor koji se na liniji neoskolastike u svojem filozofijskom radu naglašeno posvetio estetičkim problemima, pišući o njima nezavisno od Kržanovih nastojanja i orijentirajući se, a zapravo inspirirajući, makar samo kritički, na talijanskom jezičnom i filozofijskom području, živio je i djelovao daleko izvan Zagreba. Nezavisno od Kržana i nezavisno od Kržanovih preokupacija. Bio je to viški »filozof iz Komiže« – Ante PETRIĆ (Anto-Marija Petrić 1829–1908) koji je osim filozofijsko-kulturološke usmjerenosti na talijanski prostor doslovce sva svoja djela i napisao talijanskim jezikom, što je za drugu polovicu 19. stoljeća u Hrvatskoj ipak pomalo neobično i što mu je već na samom početku 20. stoljeća javno zamjerio Cherubin Šegvić. Neobično je i utoliko što je A. Petrić filozofiju studirao zapravo u Beču. To je sjena, po-

malo zagonetna, koja pada više na Petrića kao privatnu osobu i njegovu svećeničku profesiju nego na njegov opus.

Prvo i vrlo opsežno djelo Ante Petrića bilo je s estetičkom problematikom, a izišlo je samo godinu dana poslije Kržanove *Razprave o ljepoti*, točnije, još u vrijeme kad u zagrebačkom Katoličkom listu izlaze nastavci druge knjige *O postanku čovjeka* (knj. I–II, Katolički list, Zagreb 1872–1876). I dok je Kržan polemizirao s Darwinom, Ante Petrić se kritički pedantno i epski opširno bavio analizom estetike uglednog talijanskog državnika i filozofa, pa je tako nastalo djelo s naslovom *La definizione del bello data da Vincenzo Gioberti, esaminata in se e nei suoi fondamenti*, Zara 1875; ukupno 421 stranica! (U prijevodu bi naslov glasio: *Definicija lijepoga Vicenza Giobertija, razmatrana o sebi i u svojim temeljima*, Zadar 1875).¹ Prikazivači Petrića kažu: »Opsežno ovo djelo pobudilo je svojom kritičkom vrsnoćom mnogo pažnje i priznanja, te je Petrić imenovan i počasnim članom pitagorske Akademije u Napulju. Kada je član te Akademije i profesor rimskog sveučilišta St. Cundari podvrgao kritici Petrićevo djelo (u reviji 'Pittagora'), Petrić uzvрати djelom u dva sveska«:² *Le obbiezioni contro la definizione del bello proposta dal professor Stanislauo Cundari riviste ed esaminate*, I–II, Zara 1883–1885 (*Primjedbe protiv definicije lijepoga predložene po profesoru Stanislavu Cundariju, pregledane i razmatrane* – ukupno 618 stranica)!

Osim ekstenzivnog bavljenja estetičkom problematikom Ante Petrić svoju je pozornost kasnije posvetio problemima etike, navlastito pak tematiziranju slobode i slobodne volje. S tog područja ističe se djelo *Libertà e fato* (*Sloboda i sudbina* ili kod nekih autora s prijevodom *Sloboda i udes*), Zadar 1885, djelo za koje Harapin kaže da je Petriću »radi duboke kritike različitih nazora u tom pitanju, kao kod Cicerona, Augustina, Tome i drugih, proneslo na daleko glas«. Napisao je još i objavio *Riflessioni della retribuzione conse-*

¹ Petrićevo je djelo nastalo i objavljeno, što jasno govori godina izdanja, prije objavljivanja enciklike *Aeterni Patris*. Vincenzo GIOBERTI (1801–1852) bio je talijanski filozof, političar i državnik. Bio je profesor filozofije u Torinu. Zastupao je kršćansku teološku ontologiju u djelima *Teoria del soprannaturale* 1838. i *Introduzione allo studio della filosofia* 1839. i 1840. Djelo pod naslovom *Il bello* (=lijepo) izišlo mu je 1841. Kao političar zastupa interese papinstva. Zbog veza s »mladom Italijom« Mazzinia bio sumnjičen. U kasnijim djelima priklonio se platonizmu, a općenito je bio jedan od krčitelja putova recepciji klasičnog njemačkog idealizma u Italiji. Cjelokupna djela izašla u Napulju 1877. u 35 svezaka. Zanimljivo je pribilježiti radi informacije obje cijiju Danka Grlića (*Leksikon filozofa*, 3 izdanje, Zagreb 1983 godine): »U estetičkim nazorima blizak je Schellingu, a smatra da je Hegel pogriješio što je iz estetike izbacio prirodno lijepo. Umjetnost je, naime, dopuna lijepog u prirodi. Njegova je shvaćanja naročito oštro kritizirao Benedetto Croce«. Vidjeti također W. ZEIGENFUSS, *Philosophen – Lexicon*, Berlin 1949, Bd I, S. 390; *Enciclopedia di filosofia*, Garzanti, 1995 (Novo, dopunjeno izdanje).

² ZIMMERMAN, dr. Stjepan, *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj; Filozofija u Hrvatskoj zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina*, Hrvatska bogoslovska akademija, Filozofski odsjek, svezak 1, Zagreb 1929, str. 22.

quente le libere azioni, Spalato 1898 (*Razmišljanja o zasluži nagrade koja slijedi iz slobodnih čina*) i *Saggio di conciliazione fra il domino dell'idea del bene sulla volontà e la libertà d'elezione*, Trieste 1905 (*Traktat o izmirenju vladavine ideje dobra nad voljom i slobodom izbora*).

Petrićev opus nije nepoznat ili prešućen, o njemu se pisalo razmjerno često, bez potpisa ili s potpisom. Od tekstova kojima su autori poznatiji djelatnici spomenuti je barem one što ih je pisao Dinko Politeo (1875), G. Pavlović-Lučić (1876), S. Cundari (1877/78), J. Carić (1891), Ch. Šegvić (1907), Stj. Ilijić (1928); razmjerno vrlo ekstenzivno A. Tresić-Pavičić (1907) te I. Taconi (1927 i 1928). Postoje i dvije pouzdane monografije: dr. fra Juraj Božitković, profesor na franjevačkoj Visokoj bogoslovnoj školi u Makarskoj, *Život i rad filozofa Antuna Petrića*, o tridesetgodišnjici smrti, Beograd 1939. i Heda Festini, *Antun Petrić, filozof iz Komiže*, Split 1992.³

Razmatrajući estetičku tematiku napisao je Petrić, kako je navedeno, dva djela (u tri knjige!) s ukupno preko tisuću stranica (421 plus 618)! To je vjerojatno dosad najopsežniji filozofijski rad posvećen estetičkim problemima u cjelokupnoj novijoj hrvatskoj filozofskoj baštini uopće. Ukoliko bi se ostalo pri samim naslovima, činilo bi se kako je u oba slučaja riječ o komentarima. Pa iako u stanovitoj mjeri to zapravo i jesu Petrićeve knjige ipak je riječ o kritičko-analitičkim, mjestimice polemičkim razmatranjima estetičkih nazora mislilaca navedenih u naslovima, koje su povod Petrićevim vlastitim razmišljanjima i ujedno prilika za iznošenje vlastitih estetičkih nazora, tj. vlastite filozofije lijepoga i umjetnosti. Petrićeva djela dakle nisu determinatorno sputana komentatorskim vezivanjem uz imena i gledišta Giobertija odnosno Cundarija; Petrićeva izlaganja u tom su pogledu prilika za intervencije u njemu suvremenoj epohi i neke od njenih tendencija, zajedno s osvrtima na stanovite momente tradicije. Ukoliko su pak Petrićeva djela determinirana

³ Knjiga Hede FESTINI, *Antun Petrić, filozof iz Komiže*, u biblioteci Znanstvenih djela broj 62, Književni krug Split, 1992, modificirani je i bibliografijom te izborom prevedenih dijelova iz Petrićevih izvornih spisa dopunjen rad prvi put objavljen u časopisu *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Zagreb 1976, god. II, broj 3-4, str. 101-134 pod naslovom *A. Petrić, filozof umjetnosti i slobode*. (Knjiga iz 1992. ima na ovitku reproduciran u boji portret Ante Petrića, djelo slikara M. A. Marinkovića.) Zanimljivo je da Heda Festini u bibliografiji svoje knjige ne navodi monografiju o Anti Petriću Jurja BOŽITKOVIĆA koja je objavljena u Beogradu (Bogoslovna biblioteka, knj. 3), premda poznaje Božitkovićev rad i citira ga u verziji prvog objavljivanja: *Život i rad filozofa Petrića*, Franjevački vjesnik, Makarska XIV/1938, brojevi 8-9, 10-11 i 12. Na nedostajanje podatka o Božitkovićevoj monografiji u bibliografiji knjige Hede Festini, marljivog i savjesnog istraživača hrvatske filozofske baštine, kolegijalno je upozorio autora ovih redaka dr. fra Vicko KAPITANOVIĆ. (Skloni smo vjerovati kako je riječ o nenamjernom radno-tehničkom propustu gde Festini ili o korektorsko-tiskarskoj pogrešci.) Autor koristi ovu priliku zahvaliti se dru Vicku Kapitanoviću i za ostalu pomoć i susretljivost pri radu (savjetom, faktografijom, pribavljanjem teže dostupnih tekstova).

određenom pozicijom, što jesu, onda determinaciju čini Petrićevo polazište: oslonac na skolastičku tradiciju s neoskolastičkim ishodištem.

S obzirom na uklopljenost Ante Petrića u niz autora koji čine temelje hrvatske neoskolastike u zadnjoj trećini 19. stoljeća potrebno je napomenuti kako u tom pogledu Petrić ponešto stoji po strani spram povijesnog impulsa koji je početno, a i kasnije, koncentriran u Zagrebu, odakle se širi npr. u Sarajevo i neke druge gradove. Mora se, međutim, s pravom voditi računa o tome kako je zasigurno postojao možda čak i osobni, a ukoliko ne osobni, a ono intelektualno-duhovni kontakt između A. Kržana i najprije mladog, a kasnije i zrelog J. Stadlera te zatim A. Bauera, pa poslije, u 20. stoljeću, S. Zimmermanna i drugih. Svemu tome Petrić nekako kao da stoji po strani. Premda je i Petrić studirao na sjeveru (viši tečaj teologije u Beču 1852–1857, a profesorski ispit u Grazu 1872), njegovo obrazovanje iz filozofije i teologije u Zadru očito ga je trajno orijentiralo prema jugu, iako je, po svemu sudeći, dobro poznao i njemačku filozofiju. Sam Ante Petrić nije bio ni ostao nepoznat, ali »nije izazivao ni interes ni zasluženu pažnju uže domovine«, kako piše Heda Festini, navodeći da je već Tresić-Pavičić 1907. ogorčeno, ali s ne baš najsjretnijim i ne baš opravdano porugljivim popratnim »argumentom« retorički pitao je li Petrić u Zagrebu podcijenjen zato što se služio izrazima 'subjekt' i 'objekt', a ne 'usebno' i 'izsebno'. (Nije sasvim eksplicitno na koga je ciljala Tresić-Pavičićeva objecka odnosno aluzija, no u eksponiranom se terminološkom načinu može pretpostaviti da je pomišljao na F. pl. Markovića). Međutim, u pogledu prognoze, kako Ante Petrić i vrijednost njegova opusa neće pasti u zaborav, Tresić-Pavičić je na stanovit način, ali samo donekle imao pravo. A i nagađanja o limitu filozofijskog dometa Petrićevog pristupa nizu problema što ih je načeo i formulirao tek će trebati studijski prokomentirati. Upravo stoga što danas o Anti Petriću imamo (zasad) već dvije monografije, od kojih je za estetičku tematiku ne samo informativnija nego i kompetentnija knjiga Hede Festini (komplementarno s njenom studijom u časopisu *Prilozi* 1976) držimo kako se u ovom prikazu estetike hrvatske neoskolastike, a da Petriću ne bude nanesena nova nepravda, u ekspoziciji njegovih estetičkih nazora ne treba ići u ekstenziju, nego je uputno ograničiti se metodološki samo na ono najbitnije.

Iz samog naslova glavnog (prvog) Petrićevog estetičkog djela, no ne manje iz drugog, razaberivo je kako će on svoj vlastiti estetički nazor prezentirati posredno ga razvijajući u okviru kritičkog odnosa spram Giobertijevog traktata *Il bello* (lijepo) iz 1841. godine, spram Giobertijeve definicije lijepoga i njegove »kalologije« uopće. Giobertijeva je filozofija bila kršćanska verzija platonizma i neoplatonizma kojoj se na estetičkom planu dodaju neka Vicova shvaćanja. U tom smislu Petrić će kritizirati Giobertijev ontologizam ili, bolje rečeno, nedosljednosti tog ontologizma u Giobertijevoj definiciji »lije-

po je individualno jedinstvo inteligibilnog s fantastičnim elementom koji ostvaruje estetska imaginacija«. Oštricu svoje kritike usmjerio je Petrić u pravcu Giobertijevoga insistiranja na fantastijskom elementu, koji je, prema Petriću, kontradiktoran Giobertijevim ontologističkim intencijama, jer, po Petriću, baš ta fantastijska komponenta u određenju lijepoga onemogućuje da ljepota bude objektivno dana u objektivnom izvanjskom svijetu budući da se fantazijom ljepota svodi na »nerealni«, nepravi odnosno »izmišljeni bitak«, »jer ljepota vanjskih stvari nije djelo specijalne aktivnosti, fantastijskog elementa, odnosno, estetske imaginacije«. Petrić ističe kako je po tom fantastijskom elementu zapravo riječ o insistiranju na subjektivnosti lijepoga suprotno Giobertijevom generalnom objektivističkom platonističkom ontologizmu.

Zanimljivo je ovdje odmah dodati u kakvom se svjetlu pojavljuju Petrićeve intencije iz naknadnih prosudbi njegovih nastojanja. Heda Festini piše: »Petrićev kritičar Tacconi postavio je u svojoj ocjeni tvrdnju da je Petrić Giobertijevu teoriju potpuno uništio gvozdenom snagom svoje logike, razotkrivši analizom njezinih sastavnih elemenata nepremostivu unutrašnju kontradikciju; ali da mu je ta ista logika prepriječila uvid u prave prednosti Giobertijeve teorije, koja se zapravo može smatrati anticipacijom kročanske estetike«; i, opravdavajući Petrića, dodaje Heda Festini na istome mjestu napomenu kako je on, premda »nije imao afiniteta prema anticipacijama Crocea estetičara, ipak pokazao smisao za razumijevanje onih elemenata koji će se ugraditi u misaoni sklop Crocea, filozofa umjetnosti«. ⁴ Međutim, upravo je taj misaoni sklop kod Petrića bio sasvim drugačiji od onog Croceovog.

Petriću je, naime, izričito stalo do lijepog kao nečeg objektivno realnog, dakle do objektno objektivističke, a ne subjektivne odrednice ljepote, što će reći onoga što je lijepo po sebi neovisno o promatraču. U istom smislu Petriću je stalo do afirmacije opstojanja prirodno lijepoga čemu korespondira Petrićeva polazna tvrdnja da je ljepota prirodna potreba čovjeka. Ne treba propustiti asocijaciju analogije s formulacijom kod Kržana: čovjek po prirodi teži za istinom; kod Petrića čovjek po prirodi teži (i) za ljepotom. Ali u nastojanju definiranja ljepote Petrić podjednako ima na umu prirodno lijepo kao i umjetnost (»artificijelno lijepo«). Budući da je prosudba o lijepom uvijek intelektualna, to ipak, po Petriću, sama ljepota nije nužno dostupna jedino intelektu, nego također upravo i samo percepciji; dakle, može biti dana i samo osjetilima, pri čemu je tek sud o ljepoti nužno niz intelektualnih operacija. Bilo da je riječ o neposrednom, osjetilnom, perceptivnom ili

⁴ FESTINI, Heda, *Ante Petrić, filozof iz Komiže*, Split 1992, str. 40. Heda Festini misli na prosudbu I. TACCONI, *Di un neo-tomista antigiobertino in Dalmazia*, Rivista Dalmatica, IX, 1927, broj 1.

pak intelektualnom pristupu ljepoti, ona mora biti »vidljiva za sve koji mogu i hoće da je upoznaju i intuiraju« iz čega bi, po Petriću, trebalo slijediti da istina estetičkog suda ne zavisi od promatračkog subjekta i modaliteta percipiranja, no ni od njegove konstitucije, još manje dispozicije. Objektivitet ljepote, za razliku od svakog mogućeg subjektiviziranja, podloga je zaključku o ljepoti koja može podjednako biti osjetilna, no isto tako i inteligibilna, pa se stoga i definicija ljepote, u svojoj općenitosti, odnosi na oba modusa bitka ljepote.

Pristupajući formuliranju svoje definicije ljepote Ante Petrić oprezno napominje kako se o lijepom zapravo ne može oblikovati precizni pojam, što dakako kod Petrića ne znači skepticizam i relativizam, nego upozorenje na teškoće u približavanju rješenju te zadaće. Okušavajući se u tome Petrić nije bio bez prepoznatljivih oslonaca na tradiciju, spram koje će biti u trajnom dijalogu, u nekim pojedinostima kritičan, dok će sam klasičnom definiranju dodati jednu novost. Ta se novost manifestira uvođenjem termina *risalto* sa značenjem, u prijevodu Hede Festini, *istaknutost*, a kod Božitkovića je to ponekad još i 'odličnost', pa i 'odraz' (prijevod Hede Festini smatrati nam je primjerenijim). Definicija koja se traži, kako kaže Petrić, »možda je slijedeća«: »Lijepo je skladna združenost bilo kojih vrsta prirode sređenih između sebe s takvim razmjerima reda i intenziteta, da jedna ili više savršenosti poprima u njima doličnu istaknutost i dađu joj uzajamno savršenost cjeline«.⁵

Lako je uočljivo da Petrićevu definiciju konstituiraju klasične kategorije kao što su *sklad* i *savršenost* (*perfectio*), ali tako da im je za specifikum dodan uvjet »isticanja«, intenzitet »istaknutosti« (*risalto*) koja (u prijevodu) varira oznakom »dolična istaknutost« ili (op. cit., str. 91) »prikladna istaknutost«. Petrić piše: »kaže se, Lijepo je red i sklad. Ali zar Istinito (treba reći uvijek nužno, a vrlo često također i kontingentno) nije također red i sklad? A može li biti Dobro neuredno i neskladno? Zato, zanemariivši pravu kontingentnost, koja bi bila svuda skladna, moći će se svesti na neki red dobrog, pa se meni čini, da je sklad opći i zajednički pojam za sve te tri primarnosti, a isključivo baš ni za jednu. Na njihovom vrhuncu, one su bitno povezane, a subjekt koji savršeno posjeduje jednu od njih, sve ih posjeduje, jer kada su dospjele do tog znaka, uzimajući na analogan način jedan teološki izraz, priopćuju se njihovi idiomi. Ali, osim što su u njihovim nesavršenim manifestacijama neodvojive, također i u najvišoj točki njihovog učvršćenja i u njihovom najvećem stupnju, barem su idealno različite. Ljepota – dakle – iziskuje definiciju koja

⁵ PETRIĆ, Ante, *La definizione del bello data da Vincenzo Gioberti, esaminata in se e nei suoi fondamenti*, Zara 1875. Citirano prema: *Giobertijeva definicija lijepoga, razmatrana po sebi i u svojim temeljima iz Odabranih tekstova A. Petrića* (prevela Heda Festini), u knjizi HEDA FESTINI, *Ante Petrić, filozof iz Komize*, str. 86.

nije zajednička s ostalim dvjema primarnostima, kako bi ih zvao Tommaso Campanella, iako u drugom smislu.«⁶ Specifikum definicije čini upravo pojam »dolične« odnosno »prikladne istaknutosti«. Prikladne i dolične zato jer »pretjerana istaknutost ne doprinosi porastu Lijepoga«⁷ kao što također »zasigurno čudna istaknutost ne bi mogla izazvati ljepotu. Stoga« – zaključuje Petrić – »ako sklad nije dovoljan da uspostavi Lijepo, (tad) nije čak ni neophodan element ni uvjet: ili, bolje rečeno, nije svaki sklad lijep, nego je lijepa samo jedna određena vrsta sklada.« Zato Petrić na istome mjestu kaže: »Opet ponavljamo da se taj neophodan sklad za konstituciju Lijepoga sastoji baš u onom svojstvu koje imaju djelomične savršenosti estetičke mješavine da si dadu uzajamno sa savršenošću cjeline *prikladnu istaknutost*. Bez toga ili objektivni kompleks ne bi imao sklad ili bi imao drugačiji od estetičkoga sklada...«⁸ »A sklad koji se određuje u toj prikladnoj istaknutosti (kao *differentia specifica* – op. Z. P.) koju si cjelina i dijelovi recipročno daju, time postaje baš rodni pojam (*genus proximus* – op. Z. P.) naše definicije.«⁹ Pritom je kategorija *savršenosti* ta koja utemeljuje »konstitutivnu razliku«.¹⁰ »Vjerujem« – kaže Petrić – »ukoliko se svaka savršenost prikladno istakne, da je ona lijepa.«

Potrebno je, a i zanimljivo napomenuti kako je Petrić zauzeo stav spram relacije lijepoga i ruznoga, smatrajući da na estetičkom području (u sferi umjetnosti) neki predmet ili objekt koji se ne bi sviđao u realnosti, može sviđanje zadobiti u *fantaziji*, tako da u opisu i predočavanju od strane umjetnika nesklad može biti lijep. Na objekciju da takvo shvaćanje nalikuje onome glasovitog književnog historičara De Sanctisa, kojeg, vrijedi na to upozoriti, citira Petrić, sam je Petrić odgovorio kako je on u tome bio radikalniji od De Sanctisa.

U pogledu donošenja estetičkih ocjena i prosudbi, primjerice lijepoga ili umjetničkih djela iz različitih vremenskih razdoblja, Petrić je smatrao kako ta okolnost ne smije realizirati estetička shvaćanja za koja vrijede »metafizičke norme estetike« što bi moglo upućivati na stanovitu tvrdoću i apstraktnost Petrićevih estetičkih nazora da on sam tome nije dodao snažan korektiv upozorenjem kako se s »metafizičkim normama estetike« ne može stvoriti nikakvo umjetničko ni bilo koje konkretno lijepo djelo, budući da su za to

⁶ PETRIĆ, Ante, op. cit. kao bilješki 5, str 85.

⁷ Op. cit., str. 87.

⁸ Op. cit., str. 91 kurziv u citatu Z. P.

⁹ Op. cit. l. c. I sam Petrić je uočio, a ističe to i Heda Festini, da se u njegovoj definiciji pojam sklada javlja *trostruko*, jedanput eksplicitno i dva puta implicitno: »To je sklad koji ima svrhu u istaknutosti, to je istaknutost u skladu s prirodom objekta i s drugima, te sklad kao savršenstvo svega«; HEDA FESTINI, op. cit., bilješka 14, str. 48.

¹⁰ PETRIĆ, op. cit., str. 86.

potrebne sasvim druge i drugačije norme. Distinkciju normativnosti za stvaranje lijepoga, odnosno umjetničkih djela spram onih za prosudbu njihove umjetničke vrijednosti kao važnu spoznaju Petrićevu istaknuo je već Tacconi, na što s pravom upozorava i Heda Festini, čime je, po Tacconijevom uvjerenju, Petrić bio na domaku teorijskog formuliranja otkrića umjetničkog stvaralaštva.

Napokon, premda se Petrić sam o sebi eksplicitno izjasnio »sklonim da odbaci učenje o intelektualnoj intuiciji«¹¹ on će također jasno navesti razloge zašto Giobertijevu definiciju smatra suviše uskom. Zbog Giobertijevog uvođenja fantazijske komponente drži Petrić da se Giobertijeva definicija uvjetno može prihvatiti jedino ukoliko se (i ako se) odnosi samo na umjetnost, jer se tako odnosi samo na estetički osjetilno, premda »Lijepo može biti i ne biti osjetno«,¹² zbog čega Giobertiju izmiče inteligibilna dimenzija ljepote. Dakle, reći će Petrić, »dva su razloga što definiciju koju razmatramo smatramo suviše uskom: jer prema našem mišljenju postoji beskonačno mnogo lijepih stvari koje ne mogu potpasti pod nijednu osjetnu silu, pa prema tome, niti pod maštu; i jer samo osjetno Lijepo, pa, prema tome, ni fantazijsko, nije isključivi posjed ni fantazije niti bilo koje druge osjetne sposobnosti, kao što bi htjela definicija našeg autora; ali taj isti dio Lijepoga po nama može čisti intelekt neposredno *misлити* i *kontemplirati*, intelekt čiji razvoj i snaga nisu zatvoreni unutar naših sadašnjih mračnih granica«. ¹³ Iz citiranoga je međutim vidljivo kako je Petrić upravo na onim aspektima, u kojima je vrlo kritičan (i uspješno kritičan) spram Giobertija istodobno formulirao teze koje njegovom vlastitom estetičkom naziranjem otvaraju niz teorijskih teškoća koje čine filozofijski upitnim njegove intencije, a koje ga istodobno nedvosmisleno legitimiraju kao mislioca neoskolastičke orijentacije.

Pribrajanje Petrića neoskolastičkom pravcu, zajedno s ocjenom Petrićeva estetičkog nazora u novije vrijeme je nakon studijskog proučavanja 1992. bez kolebanja iznova potvrdila Heda Festini: »Na prvi pogled izgleda da Petrićev pojam lijepoga slijedi platonovsku liniju, polemizira s Giobertijevim antiromantizmom, ali se u mnogome priklanja Sv. Tomi, što dovodi do analogije s neoskolastikom 19. i 20. stoljeća. Baš takvo njegovo kretanje na raskrscima uvjetovalo je kompliciranost njegovih teorijskih pogleda, možda i pretjeranu širinu i težinu izlaganja, ali unatoč tome ono je osebujno, pa i danas zaslužuje našu pažnju.«¹⁴

¹¹ PETRIĆ, Ante, *La obiezioni contro la definizione del bello proposta dal professor Stanislao Cundari riviste ed esaminate*, I–II, Zara 1883 i 1885, iz *Odabranih tekstova* prema prijevodu Hede Festini, op. cit., svezak I, str. 107.

¹² Op. cit., svezak II, prijevod Hede Festini, str. 117.

¹³ PETRIĆ, Ante, *La definizione del bello data da Vincenzo Gioberti*, op. cit., str. 83.

¹⁴ FESTINI, Heda, *Ante Petrić, filozof iz Komize*, Split 1992, str. 37.

Dok će »analogija s neoskolastikom« sve više prestajati biti samo »analogijom«, a sve se čvršće kristalizirati kao zbiljsko neoskolastičko usmjerenje, dotle će za ocjenu i profiliranje Petrićevih filozofijsko-estetičkih pogleda biti očito potrebno još dodatnih istraživačko-prikazivačkih napora. Dokaz o tome pruža sama Heda Festini koja se očito dosad najstrpljivije i najekstenzivnije bavila Petrićevim opusom. Uočljive su razlike u kvalifikacijama i načinu razumijevanja, kao i vrijednosne prosudbe u prikazu iz 1976. i u knjizi 1992. godine, ali uvijek s pozitivnim predznakom konkluzije. O Petrićevim estetičkim nazorima moguće je u »Prilozima« iz 1976. na str. 114 pročitati sljedeće:

»Među nekadašnjim metafizičkim ili znanstvenoteorijski orijentiranim interpretacijama lijepoga, Petrićeva estetika pojavljuje se kao konglomerat nevjerovatnih kontradikcija koji sadrži sve romantičke (!) promašaje svojega doba, ali pokazuje i iskonski napor da se prodre do bitka lijepoga. Razvijena u polemici sa Giobertievom estetikom, Petrićeva je teorija imala prednost što se formirala u sklopu one struje koja je, od G. B. Vica, preko Giobertia do Crocea, postavila temelje za nadmetafizički pristup umjetnosti našega vremena...«

U monografskoj knjizi o Petriću iz 1992. na svršetku poglavlja o estetici stoji izrazito sintetički priopćen zaključak u tri točke: »Rezultati Petrićeve teorije (o lijepom i umjetnosti) mogu se ovako sumirati:

- tradicionalnim terminima sjaj, sklad i savršenstvo dao je preciznije određenje uvađanjem originalnog pojma *istaknutost* s kojim je bio ugrađen i Giobertijev element fantazije. To je bio opis ekspresivnosti ljepote,
- priznavanjem dvaju kodeksa, jednog za kritičku procjenu umjetničkog djela, a drugog za vlastiti umjetnikov rad, Petrić se našao u smjernici Crocea,
- analize termina sjaj i njemu srodnih termina metafora, te estetički ambijent, po tematici i tretmanu stavljaju ga usred estetičkih polemika našeg vremena.¹⁵

Budući da su moguće, kao što se dade razabrati, prosudbene oscilacije, očito sadržajno-interpretativne naravi, pa i u »rangiranju«, ali ne mijenjajući pozitivan predznak, postaje utoliko važnije historiografsko stabiliziranje odluke o adekvatnom svrstavanju Petrića u pripadnoj mu filozofskoj struji epo-

¹⁵ FESTINI, Heda, *A. Petrić, filozof umjetnosti i slobode*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb II/1976, broj 3–4, str. 114. Upitnik s uskličnikom u citatu iza riječi »romantičke«, Z. P.

¹⁶ FESTINI, Heda, *Ante Petrić, filozof iz Komiže*, Split 1992, str. 51.

he: neoskolastici. Zanimljivo je, naime, da Stjepan Zimmermann (čak još 1929) Petrića doduše tretira kao »jednu lijepu stranicu u našoj (= hrvatskoj) historiji filozofije 19. vijeka« ali ga ne svrstava u poglavlje peto svoga pregleda *Historijskog razvitka filozofije u Hrvatskoj* s naslovom *Savremeni razvitak katoličke filozofije* gdje posebno piše i o europskoj genezi neoskolastike u značenju »prave obnove skolastičke misli«. U tom poglavlju nalazi se A. Kržan, ali ne i A. Petrić, koji doduše jest bio stariji od Kržana, ali je aktivno djelovao dulje; i nakon što je Kržan već bio mrtav. Petrića je Zimmermann uvrstio u prethodno poglavlje, koje, po Zimmermannovoj periodizaciji, seže »do osnutka Strossmayerovog sveučilišta« (?) premda Petrićeva djela izlaze *poslije* »osnutka« Hrvatskog sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu.¹⁷ Na isti će način, iz nejasnih razloga, desetljeće i pol kasnije postupiti Harapin u svom pregledu *Razvitak filozofije kod Hrvata*; osjećajući kako s »dodjeljivanjem povijesnog mjesta« nešto nije u redu, Harapin prikazuje Petrića u starijoj etapi razvitka s napomenom: »premda djelimice pripada kasnijem razdoblju«.¹⁸

Kada je L. Tacconi, glavni urednik »Rivista Dalmatica« 1927. pisao studiju o Petriću pod naslovom *Di un Neo-Tomista antiobertiano in Dalmazia*, odmah je dr. fra Juraj Božtković, nakon što je pročitao tekst, godine 1928. komentirao Tacconijev članak u makarskoj »Novoj reviji« pod karakterističnim naslovom *Je li filozof Petrić bio neo-tomist?* Božtković je naime na Tacconijevu tvrdnju da je Petrić »bio iskreno tomistom« izjavio da se njegov »zaključak o značajnosti filozofije dra Petrića kosi i ne podudara sa onim gore navedenim odličnoga g. I. Takonija«. Konstatiravši kako se »Dr Petrić kao filozof i umnik nije htio vezati uz ničiji filozofski sustav«, nego je »posjedovao zdrava filozofska načela *philosophiae perrenis* na kojima je dalje samostalno i neovisno od drugoga zida«, Božtković je napisao: »Po mojemu skromnom sudu on nije bio neotomist, nego *spekulativni* neo-skolastik. On nije slijedio tomistički sustav nego je tražio istinu na temelju zdravih načela aristotelično-skolastične filozofije uopće. To se vidi iz njegovih djela. To se dokazuje napose iz njegove definicije lijepoga (sr. *La definizione del bello*, str. 115) koja se razlikuje od subjektivne sv. Tome (S. theol., I.q.a. 4 ad 1., Oeniponte 1882, str. 38): 'Lijepo se kaže, što se viđeno dopada'«. »U spoznajnoj teoriji uglavnom se ne razilazi od naziranja sv. Tome, no u drugim nekim pitanjima... izričito ustaje protiv nauke velikoga Akvinca« tako da »raspravljajući o *Slobodi i udesu* (Zadar 1885, str. 20–21) očito pobija tomistički stav«, iz čega slijedi da u pogledu slobodne volje »Petrić naginje Duns-Skotovoj filozofiji,

¹⁷ ZIMMERMANN, Stjepan, *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj; Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina*, Hrvatska bogoslovska akademija, Filozofski odsjek, svezak I, Zagreb 1929. O Anti Petriću vidjeti str. 16–17.

¹⁸ HARAPIN, dr. Josip (Teofil), *Razvitak filozofije kod Hrvata*, Croatia Sacra, Zagreb XI–XII/1943, broj 20–21, str. 166–167.

premda je zasebno ne poznaje« kao što i u pogledu nekih drugih problema »stoji više na strani Duns-Skotovoj, negoli tomističkoj«. Kao definitivni zaključak Božitković navodi kako po njegovom »dubokom uvjerenju... dr Petrić nije bio jedan neo-tomist, nego uopće neo-skolastik, koji je izvorno htio misliti, suditi i raditi na zdravim načelima 'philosophiae perennis'...«. ¹⁹

Božitkovićevo »prepoznavanje« i zagovaranje Duns-Scotove komponente ne treba čuditi jer je bio franjevac, ali je karakteristično da se debata vođena u tom smjeru odvija baš u vrijeme maksimalne afirmacije neoskolastike kao neotomizma. Nu, Tacconi će ipak, javljajući se još jednom na temu Petrićeve filozofije u Rivista Dalmatica 1928. promijeniti kvalifikaciju i objaviti tekst pod naslovom *Un filosofo neoscolastico in Dalmazia*. Samo desetljeće kasnije istim će se antitezama, ne više o Petriću, polemički žestoko i opširno javiti Karlo Balić. Vjerojatno će na temelju kristalizacije pojmova u debatama kojima je bio suvremenik Kruno Krstić za svoj pregled *Filozofija u Hrvatskoj* 1943. izbalansirati kvalifikaciju očito ne baš s pravom izbjegavajući konotaciju skolastike: »Petrić zastupa tradicionalno peripatetsko stajalište, ali su mu pitanja kojima se bavi, i način izlaganja, suvremeni«. ²⁰ Ipak, čini se, da je iz veće historiografske distance za Petrića oznaka pripadnosti struji neoskolastike in statu nascendi najprimjerenija i definitivno prihvaćena. ²¹

Što se pak tiče Petrićevog upornog rada na estetičkim problemima, možda je Cherubin Šegvić 1907. ipak imao pravo kad je napisao kako »moramo u svojoj duši žaliti što dr Petrić nije ništa pisao hrvatski«. Njegove knjige nisu imale neposredan utjecaj na estetička zbivanja u Hrvatskoj, ni praktično ni teorijski, pa su ostale bez odjeka i u stručnim krugovima. Zapis Cherubina Šegvića ima snažnu historiografsko-dokumentarnu vrijednost: »Često se spominjalo Petrićevo djelo o definiciji lijepoga. Ali ako si hvalitelja pitao, jesu li čitali djelo, svak je odgovorio da nije. Svak je žalio nepravdu sudbine i ljudi, što čovjek velike naobrazbe i znanja, kao što bijaše Petrić nije bio postavljen na mjesto, gdje je mogao uspješno upotrebiti svoj talent«. ²² Da li su pak

¹⁹ BOŽITKOVIĆ, dr. fra Juraj, *Je li filozof Petrić bio neo-tomist?* Nova revija, Makarska VII/1928, broj 1, str. 82–84.

²⁰ KRSTIĆ, Kruno, *Filozofija u Hrvatskoj, poviestni pregled*, Zagreb 1943, str. 20; p.o. iz zbornika »Naša Domovina«.

²¹ Primjerice vidjeti Emerich CORETH SJ, Walter M. NEIDL und Georg PFLIGERS-DORFER, hrsgb, *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Bd 1 1987 i Bd 2 1988; vidjeti prikaz Ivan MACAN, *Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. stoljeća I i II*, Obnovljeni život, Zagreb XLVIII/1993, broj 3–4 i XLIX/1994, broj 2. U navedenoj knjizi Joseph Lkebs iz Salzburga u Hrvatskoj »od neoskolastika spominje Antu Petrića, Đuru Arnolda, Josipa Stadlera, Antuna Kržana i Antuna Bauera« (MACAN, 1994, str. 190).

²² ŠEGVIĆ, Cherubin, *Iz 'Savremenika', mjesečnika Društva hrvatskih književnika*, Hrvatsko kolo, naučno-književni zbornik, Zagreb 1907, knjiga III, str. 445. Šegvić je naivno vjerovao: da je

Petrićeva estetička djela imala uopće nekog odjeka u Hrvatskoj hrvatskim jezikom pisanim razmatranjima i promišljanjima, zapravo je posve otvoreno pitanje s obzirom na karakter tih djela. Taj karakter je, zaista, kadgod neatraktivan, pa, po svemu sudeći, ne baš takav da uvjerljivo bude sugestivno relevantan. No i bez direktnog odjeka i bez obzira na jezik na kojem su pisani Petrićevi estetički spisi, na jedan specifični način svojom preokupacijom estetičkom tematikom postaju implicitno utjecajni, makar tek u svjetlu naknadne historiografske hermeneutike. Neoskolastika, naime, kao cjelina imala je i ima svoj utjecaj u Hrvatskoj ne samo u filozofiji nego i u kulturi uopće, pa su tu zasigurno nalazi također i Petrićev udio makar on sam, kako reče Tresić-Pavičić, »i ne bio zvijezda prve veličine«.

Pišući stručnu recenziju knjige Hede Festini dr. Ljerka Schiffler s pravom je istaknula »*potrebnju*, do danas zanemarenu, filozofsku, kulturnu i povijesnu revalorizaciju« opusa Ante Petrića.²³ Ova *potrebnost* posebno je nazočna s obzirom na Petrićev rad na polju estetike i ne bi se trebala, po našem mišljenju, odnositi primarno i jedino na eventualna Petrićeva »dostignuća« u obliku »rješenja« i »rezultata«, koliko na osvještavanje *problemâ* što ih je tematizirao i kao relevantne u svojim opsežnim razmatranjima uočio Ante Petrić. Začudno je kako to prepoznavanje problema nije respektirala, koliko dosad znamo, ni sama hrvatska neoskolastika u svom daljnjem relativno bujnom i u nekim aspektima burnom razvitku, a u širem kulturološkom pogledu, koji se tiče područja umjetnosti, obuhvaćenom objekcijom gđe Schiffler o kulturnopovijesnim momentima, ni jedna hrvatska historiografija ili teorija bilo koje grane (hrvatske) umjetnosti. Ponovimo: nije riječ o postulatu »prihvatanja« »rješenja«, nego prepoznavanja dimenzije *problemâ*, barem ih konstatirajući kao skolastičke, a zapravo *neoskolastičke*, ne previđajući ni kod Petrića, što nije dopustivo ni za Kržana, ono što estetički nije bilo samo skolastičko.

»prvo Petrićevo djelo izašlo na hrvatskom jeziku on bi postao profesor na našem sveučilištu, kako su postali Nodilo, Franki, Vojnović, Brusina i drugi Dalmatinci«. Šegvić također neugodno naivno idealizira kada kaže: »Čovjeka, rođenja Hrvata, koji uz to nije hrvatski ni redka napisao, učiniti članom naše akademije bez ikakve zasluge za hrvatsku knjigu ili znanost... bila bi pogreška«.

²³ SCHIFFLER, dr. Ljerka – citirano prema potpisanom tekstu na ovitku knjige H. FESTINI, A. Petrić, *filozof iz Komiže*, Split 1992, fragment stručne recenzije.

UMJETNOST I POJAM LJEPOTE U HRVATSKOJ NEOSKOLASTICI

Ante Petrić – filozof iz Komiže

Sažetak

Ukoliko Antuna Kržana (1835–1880) po njegovoj *Razpravi o ljepoti* možemo u Hrvatskoj smatrati neospornim začetnikom tematiziranja estetičke problematike s neoskolastičkim usmjerenjem prije enciklike *Aeterni patris*, tada odmah uz njega to isto mjesto, djelujući izvan Zagreba kao glavnog hrvatskog filozofijskog središta novije povijesti, pripada, na nešto drugačiji način, Antunu Petriću (1829–1908). U poodmakloj životnoj dobi bavio se raspravljanjem o problemima slobode i slobodne volje, no u svojoj punoj zrelosti zaokupljen je bio estetičkom tematikom posvetivši estetičkim problemima dva opsežna djela pisana talijanskim jezikom: *La definizione del bello data da Vicenzo Gioberti, esaminata in se e nei suoi fondamenti*, Zara 1875 (ukupno 421 strana), a poslije toga još i razmatranje (u dva sveska) *Le obbiezioni contro la definizione del bello proposta dal professor Stanislav Cundari riviste ed esaminate*, Zara 1883–1885. (I–II, ukupno 618 stranica). Po naslovima bi moglo izgledati kako je riječ o komentatorskim spisima. Međutim, iako navedene knjige A. Petrića svojim polazištem jesu komentatorske refleksije, u svom ekstenzitetu čak i zamorne, to su one ipak po svom karakteru primarno kritičke i kritičko-polemičke s intencijom i naporom tj. nastojanjem oko formulacije vlastitog nazora. Za vrijeme pojavljivanja u zadnjoj četvrti 19. stoljeća djelo nije pobudilo pozornost u hrvatskoj kulturnoj i filozofskoj javnosti kao npr. u Italiji (vjerojatno jer su rasprave pisane talijanskim jezikom), ali tijekom 20. stoljeća nije zaboravljeno, tako da je u novije vrijeme postalo predmetom istraživanja. Historiografske objekcije već sad napominju kako Petrićeve estetičke analize imaju svoje polazište u tradicionalnom i sit venia verbo konzervativnom horizontu problema, ali se u konkretnoj razradi nužno susreću s modernim, novim i vlastitim vremenom i kritičkim duhom nametnutim pitanjima, pa stoga do stanovite mjere i nekonvencionalnim rješenjima. Prvobitna karakterizacija o standardnoj neotomističkoj orijentaciji proširena je u generalnu oznaku neoskolastike, a za neke interprete još i s crtom scotizma. (Ovdje objavljeni tekst čini nastavak u prethodnom svezku »Priloga« započetoj prezentaciji rezultata istraživanja na projektu *Umjetnost i pojam ljepote u Hrvatskoj neoskolastici*).

KUNST UND SCHÖNHEITSBEGRIFF IN DER KROATISCHEN NEUSCHOLASTIK

Ante Petrić – der Philosoph aus Komiža

Zusammenfassung

Betrachtet man Antun Kržan (1835–1880), den Verfasser von *Razprava o ljepoti* [Erörterung über die Schönheit], als den unbestreitbaren Begründer eines Schrift-

tums, das die ästhetische Problematik in Kroatien thematisiert und dabei noch vor der Enzyklika *Aeterni patris* eine neuscholastische Ausrichtung annimmt, so wird der Platz neben ihm sofort, aber auf eine etwas andere Weise, von Antun Petrić (1829–1908) beansprucht, der außerhalb Zagrebs als des Mittelpunkts des kroatischen philosophischen Lebens in der neueren Geschichte tätig war. In seinen späteren Lebensjahren beschäftigte Petrić sich mit den Problemen der Freiheit und des freien Willens, jedoch in den Jahren seiner intellektuellen Reife war er mit ästhetischen Problemen beschäftigt und widmete der ästhetischen Problematik zwei umfangreiche Werke in italienischer Sprache: *La definizione del bello data da Vincenzo Gioberti, esaminata in se e nei suoi fondamenti*, Zara 1875, (insgesamt 421 Seiten) und etwas später die Untersuchung *Le obbiezioni contro la definizione del bello proposta dal professor Stanislav Cundari riviste ed esaminate*, Zara 1883–1885 (I–II, insgesamt 618 Seiten). Den Buchtiteln zufolge könnte es scheinen, als ob es sich um Kommentare handle. Doch haben die Bücher von A. Petrić, die ihrem Ausgangspunkt nach tatsächlich Reflexionen eines Kommentators darstellen und in ihrer Weitläufigkeit sogar ermüdend sind, in erster Linie einen kritischen bzw. kritisch-polemischen Charakter und sind zugleich um die Formulierung einer eigenen Position bemüht. Als das Werk A. Petrićs im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts erschien, erregte es in der kulturellen und philosophischen Öffentlichkeit Kroatiens nicht dieselbe Aufmerksamkeit wie etwa in Italien (wohl deshalb, weil es in Italienisch verfasst war), doch griff man im Laufe des 20. Jahrhunderts wieder darauf zurück, so dass die Schriften in neuerer Zeit wieder zum Untersuchungsgegenstand wurden. Historiographische Objektionen merken jetzt bereits an, dass die ästhetischen Analysen Petrićs ihren Ausgangspunkt im traditionellen und, *sit venia verbo*, konservativen Horizont des Problems haben, dass sie jedoch in konkreten Untersuchungen durchaus mit modernen und neuen Fragen zusammentreffen, die von der eigenen Zeit und durch eine kritische Einstellung aufgeworfen wurden. Daher kommt es bis zu einem gewissen Grad auch zu unkonventionellen Lösungen. Die ursprüngliche Charakterisierung der standardmäßigen neuthomistischen Orientierung wurde zur generellen Bezeichnung Neuscholastik ausgeweitet, wobei einige Autoren auch scotistische Züge aufweisen. (Der hier veröffentlichte Text schließt an die Forschungsergebnisse des Projekts »Kunst und Schönheitsbegriff in der kroatischen Neuscholastik« an, die im letzten Heft von *Prilozi* präsentiert wurden.)